

Država gradi na Teharjah obsežen in zelo drag projekt Spominski park Teharje. Toda niti ena državna ustanova, kot so Arhiv RS, Muzej novejšje zgodovine, zgodovinski arhivi, ministrstvo za notranje zadeve, pravosodno ministrstvo, ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve in končno tudi vlada, državljanom še ni obrazložila, zakaj se to gradi.

Uradna anonimnost vsesplošno znanih tragičnih dogajanj in zločinov, ki so bila javnosti predstavljena s strani posameznih žrtev kot osebna doživetja ali v obliki spominskih žalnih govorov, je, kot je videti, še vedno zaukazana.

Foto: Dane Kostrič

dila zaporniška knjiga, drugi del pa so bili civilisti, ki so bili tudi obsojeni pred vojaškimi sodišči.

V prvem letu delovanja so vozili na Teharje vse, ki so jih partizani imeli za politične nasprotnike. Za nemške vojne ujetnike so pripravili taborišče okrog graščine Bežigrad, a je bilo že leta 1945 opuščeno. Nemške vojne ujetnike so delno razselili, delno odpustili. Kruto, krvoločno in nerazumljivo je bilo to, da so jih po odpustu po okolici taborišča lovili in jih ubijali. Med njimi je bilo kar nekaj ubitih Slovencev, prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko.

Osebe in komandant taborišča so bili nato prestavljeni v teharško taborišče.

Komisija enega

Kategorija političnih zapornikov je obsegala zelo široko paleto - od Slovencev, ki so jih Ozna, VDV, KP in terenci dali na seznam že leta 1944, slovenskih domobrancev z družinami vred, ki so jih Angleži vrnili iz Vetrinja domobranskih družin, ki so ostale doma in so bile na seznamu terencev po vsej Sloveniji, nemške manjšine, določene prek Avnoja že leta 1944, delov Jugoslovanske

Taborišče Teharje

1. del

Po besedah Draga Tršarja zaukazana krutost kot način obvladovanja zapornikov na Teharjah in kot zaukazana molčečnost obvladovanja že napisanih zgodovinskih laži. Državni molk in anonimnost zavijata tudi druga taborišča, zapore, mučilnice in zazidana grobišča, kot so: Kočevska Reka, Ferdreng, zapori na Poljanskem nasipu v Ljubljani, Begunje, Rajhenburg-Brestanica, novomeški zapori, Brežice, Stari pisker v Celju, Strnišče-Šterntal-Kidričevo, Bresternica pri Mariboru, mariborski zapori, Hrastovec, Filovci in še in še. Vse to nakazuje, da so krvoločnost in

krutost med Slovence prinesli komunisti in boljševiki že leta 1941 s svojimi "partizani", strahotno pa sta se razmahnila že aprila 1945 z "osvoboditvijo" Prekmurja (delovanje Puklastega Mihe), 8. maja istega leta pa po vsej Sloveniji.

Politična dvoličnost Slovencev je nastajala zaradi vcepljenega strahu pred krvoločnostjo in krutostjo komunistov, ki jo je znal Kučan vizionarsko izkoristiti po osamosvojitvi. Njegova dvoličnost, značilna za Balkan (Milošević), je preslepila ljudi na volitvah (volili so ga tudi katoličani in predvojni volilci SLS), tako da so nek-

danci komunisti (polni prevar, laži in pačenja) spet prišli do oblasti.

Zakaj Teharje?

Taborišče Teharje je začelo delovati 9. 5. 1945 v barakah in na prostoru nekdanjega nemškega mladinskega vadblišča, ki ga je pripravil nacistični okupator za usposabljanje mladincev, preden so odšli na fronto. Delovalo je do leta 1951. Leta 1946 se je preimenovalo v Zavod za prisilno delo na Teharjah. Takrat je bil upravnik po činu kapetan. Del takratnih zapornikov je bil obsojen pred vojaškimi sodišči, za katere se je vo-

kraljeve vojske v domovini do hrvaških domobranov s civilisti vred in hrvaških ustašev. Raziskati bi bilo treba govorice o usodi 400 do 600 Židov, ki so se vračali iz nemških taborišč in naj bi jih bila partizanska vnema spravila pod zemljo že kar po sestopu iz vagonov na tovorni postaji Začret. Vsi ti ljudje, označeni kot politični nasprotniki, so imeli status, kakor pravijo Nemci, "vogelfrai" (prosti ptiči). Z njimi so lahko pod poveljstvom Ozne in kasnejše Udbe oficirji, stražarji in pazniki počeli, kar so hoteli: jih mučili, stradali, posiljevali in ubijali.

Demos je junija 1990 v Celju ustanovil komisijo, da razišče medvojne in povojne zunajsodne poboje na območju takratne občine Celje. Imenovan sem bil za predsednika. Člani komisije smo začeli delati posamično, velikokrat tudi skupaj. Po nekaj mesecih smo šele ugotovili, kako obsežno, mučno in nevhvalno delo smo sprejeli. Do takrat nismo vedeli, da so na območju Celja bile pobite cele armade vojakov, civilistov, beguncev in političnih zapornikov.

Večino dela smo opravili do sprejetja celjskega občinskega odloka. Koalicija Demos delovanju komisije ni postavila časovnega okvirja. Eden od članov komisije je medtem umrl, eden se je naveličal delovanja, eden pa občasno še deluje. Tako jaz kot predsednik po potrebi poiščem nadomestne člane, posebno pri odkrivanju novih grobišč.

Zadnje čase pa se pri lokalnih oblasteh v Celju pojavlja namereno vsiljen dvom, češ da na Teharjah ni dokazanih grobišč, saj ni bilo nobenega izkopa kosti. Noben den ni našel kakšnih sledi grobišč. Izvor teh vsiljenih dvomov je celjski župan Bojan Šrot, podpredsednik SLS, nekdanji odvetnik in podsekretar na ministrstvu za pravosodje, nekdanji predsednik nadzornega odbora Cinkarne Celje in sedanj član zveze borcev. O domnevnih grobiščih na Teharjah že govori tudi sekretar DeSUS na ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve mag. Franc Žnidaršič, dr. med. in član ZB. Zgodovinski pouk iz tega je, da si lahko na oblasti nekaj desetletij, če uporabiš strategijo zanikanja, fizičnega prikrivanja dejstev, uničenja arhivov, če pa obvladuješ izvršno, pravosodno, policijsko in politično oblast, lahko spreminjaš in zamolčiš pri nas tudi zgodovinska zločinska dejanja, kot je pomor na desetine tisočev ljudi.

Cinkarna Celje

V Celju jim to skoraj uspeva na državni, republiški in občinski ravni, in to s pomočjo nekdanje Udbe, nekdanje JLA, ZB, nekda-

nje milice, Cinkarne Celje, Komunalne Celje in prebivalcev. Zdaj ko se je že veliko stvari razjasnilo, na žalost samo na podlagi pričevanj, namerno pa ne z dokumenti, dokazi in dejstvi, so ubrali pot domnevnosti. Mogoče pa bo uspel poizkus prikrivanja zaukazanih zločinov. Pri razpravi o viziji Slovenije, katere del je bil predvajan po televiziji, je neka gospa, verjetno zgodovinarica, obrazložila, da so stari Grki državljane, ki so se zanimali za delovanje države, njen ustroj in pravičnost, imenovali patrioti. Druge državljane, ki so se brigali samo zase in svoje želodce, pa idioti. Na to drugo kategorijo državljanov, ki so jo komunisti skozi desetletja skrbno množili in negovali prek svoje državne "živalske farne", sedanja oblastniška garnitura še vedno računa.

Navedel bom nekaj pričevanj, in sicer zapornikov, ki so v taborišču živeli od jeseni leta 1945 do spomladi leta 1947, aktivnih ude-

ležencev na strani poveljstva taborišča, okoljskih prebivalcev, in konkretno delovanje celjske Demosove komisije ter moje doživljanje pri tem raziskovalnem delu. Prav tako delovanje občinskih in državnih oblasti skupaj s podjetji, ki so bila določena za prikrivanje grobišč in samega taborišča. Uradno določena grobarja za teharsko taborišče in grobišča sta bila Cinkarna Celje in Komunala Celje, katerima so bili dovoljeni vsakršni fizični posegi na tem območju ob finančni podpori občine in države.

Piritni ogorki

Junija 1990 je bil lep sončen dan, ko sem se dogovoril z Ivanom Kamenskom, čevljarjem iz Bukovžlaka, ki je bil komandir teharske straže, kakor je sam dejal. Ta straža je bila tista, ki je vodila zapornike na streljanje v samem taborišču ali zunaj njega na podlagi ukaza poveljstva taborišča. Kamenski me je pričakoval. Usedel se je v moj avtomobil in odpeljala sva se najprej k nekdanjemu taborišču.

Delavci Cinkarne so s stroji premetavali zemljo v sredini piritnega odlagališča (uradno odlagališča trdih odpadkov), tam, kjer je zdaj igrišče za golf, od koder so leta 1988 odpeljali okoli 160.000 ton piritnih ogorkov, verjetno skupaj s posmrtnimi ostanki tistih žrtev, ki so jih skozi leta dovažali iz grobišč gradbenih jam po Celju (železniška transportna postaja v Čretu, Carinarnica Celje, nekda-

nji STC Celje v Čretu, Kidričeva ulica, pražarna pirta "rdeča hiša" na dvorišču Cinkarne Celje, osnovna šola Frana Roša na Golovcu, nekdanje Toprove hiše na Golovcu, stanovanjski bloki in garaže v naselju Nova vas, športno igrišče I. osnovne šole v Celju in še in še).

Ta dela na odlagališču piritnih ogorkov v letu 1988 zaslužijo posebno pozornost, saj so s svojo obsežnostjo, dolgotrajnostjo in skrivnostnim nočnim potekom povzročila razburjenje prebivalcev okoljskih naselij, občin Šentjur in Celje ter širše Slovenije. Razburjenje je bilo predvsem zaradi tega, ker je takratni inšpektor za delo občine Celje Stane Ocvirk zaupno razširjal novice, da vozijo jedrske odpadke iz Jedrske elektrarne Krško v novo pregrado, imenovano Za travnikom, prek Štor in naselja Kresnike. Njegova žena Sonja, ki je bila predsednica KS Štore, je mirila ljudi, ki so hodili prijavljat nočno dogajanje na pregradi, češ da bo že milica vse razčistila in uredila. Nočna dela so spremljale zapore ceste Bukovžlak—Blagovna. Glavni vodji teh skrivnostnih nočnih del sta bila predsednik takratne Skupščine občine Celje Tone Zimšek in Marjan Prelec, takratni in sedanj direktor Cinkarne Celje. Komandir Postaje milice v Celju pa je bil Vinko Gorenak, zdaj predavatelj na policijski šoli v Ljubljani.

Z Ivanom Kamenskom sva se napotila peš po rdeči blatni cesti proti drugi pregradi, za katero je zajezena odpadna tekoča sadra titanove proizvodnje. Oboroženi čuvaj Cinkarne je dal znak za alarm in takoj se nama je pridružil g. Rant, inženir iz Cinkarne, vodja gradbišča. Spraševal naju je, kaj tam počneva. Obrazložil sem mu, da bo na Teharje prišel predsednik vlade Lojze Peterle in da bo julija tu uradna slovesnost. Radi bi mu pokazali, kje so največji grobovi. Po tej razlagi nama je g. Rant dovolil navzočnost z obrazložitvijo, da je velik grob južno od čuvajnice ob prvi pregradi, tam, kjer je bila zemlja že nasuta in s travo porasla, tam, kjer zdaj na novo vozijo trde od-

Podatki o prvi cinkarniški pregradi na Teharjah. S cinkarniški piritnimi odpadki, ki jih je zadrževala, so prekrili grobišče.

» padke, kjer nastaja umetni hrib. Kamenšek mu je ugovarjal, češ da je takih grobov več. Rant pa je odgovoril, da njega pri graditvi odlagališča in zasipavanju grobov ni bilo zraven, saj je takratna dela vodil inženir Jakob Raspočnik, direktor titanove proizvodnje, in odšel.

Teharsko grobišče

Kamenšek mi je začel pripovedovati: "Bil sem komandir teharske straže, ki je vodila taboriščnike na streljanje in stražila mesto streljanja. Za streljanje so bili taboriščniki določeni od komande taborišča ali pa jih je Knoj na ukaz Ozne pripeljal od drugod. Močvirna dolina pod cerkvijo sv. Ane in pobočja okrog, ki so bila porasla z gozdom (farovski hrastov gozd, last celjske opatije), so polni posamičnih in skupinskih grobov. Jame so kopali drugi taboriščniki ali pa žrtve same. Pod desnim (zahodnim delom) pregrade, vzhodno od kmetije Kopitarna Vrheh, smo streljali in zakopavali domobranske oficirje. Bilo jih je veliko. V betonsko strelišče, dolgo okoli 130 metrov, široko okoli 5 metrov in globoko dobre 3 metre, smo odlagali umrle zaradi bolezni, lakote in onemoglosti ali tiste, ki so jih pobili taboriščni stražarji. Streljali pa smo jih tudi v samem betonskem koritu strelišča, saj prostora ni manjkalo." Kamenšek je postal živčen. Neznani delavci Cinkarne so naju nezaupljivo opazovali. Zaprošil me je, da greva stran. Zapeljala sva se mimo njegovega doma v Bukovžlaku do graščine Bežigrad (zdaj že skoraj razvaline, ki jo je uničila Ozna, ker je v njej in okoli nje imela taborišče za vojne ujetnike, dodatno uničenje je povzročila JLA, zdaj pa SV). Na levi strani ceste

VGI Ljubljana
FAGG Ljubljana
GRADIS TOZD Ravne

TEHNIČNI PODATKI

Tip pregrade: zemeljska pregrada
Višinska kota vrha pregrade 295 m
Višinska kota vznožja pregrade 258 m
Višina pregrade 37 m
Dolžina pregrade 513,50 m
Celotni volumen odlagališča 3.810.500 m³
Koristni volumen odlagališča 3.734.250 m³
Površina odlagališča sadre po zapolnitvi 264.000 m²
V zemeljsko pregrado je vgrajeno:
- glinje za jedro 53.472 m³
- melja 414.341 m³
- piritnih ogorkov na zračni strani pregrade 172.364 m³
Zatravljenih površin 41.085 m²

Marinka KACICNIK, gr. teh.
Viktor PIRC, dipl. gr. ing.
Marjeta SAJE, dipl. gr. ing.
Dimitrij DUDANOV, dipl. ing.
Janez HERZOG, dipl. gr. ing.
Zvone LESNIK, dipl. gr. ing.

Podatki o drugi cinkašniški pregradi na Teharjah. Ta je bila zgrajena za prvo pregrado in je dolino z grobiščem prekrila s skoraj 40 metrov debelo gmo to odpadkov.

iz smeri Bukovžlaka so bili navoženi kupi zemlje in gradbenih odpadkov (zdaj so jih zravnali z buldožerji v napet nasip), porasli s plevelom, ostro travo in grmovjem. Podala sva se na rob, kjer se je odprl pogled na rezervne železniške tire in objekte Cinkarne.

Tu mi je razkril in poudaril, da si moram dobro zapomniti sledeče: "Zaukazano nam je bilo, da moramo pobite žrtve v grobovih mešati, tako da v enem grobu niso samo Celjani ali domobranci ali Hrvatje ali Srbi ali Nemci, ampak vsaki nekaj, tudi žensk. Voglajna je tukaj imela drugi tok (stari tok je

dobro viden na vojaškem zračnem posnetku iz leta 1956, op. J. Č.) Od Lederskega mostu čez Voglajno je bilo kar nekaj gramoznih jam in zajed. Tukaj pod nama, kjer so zdaj železniški tiri, je bila velika stara gramoznica, poraščena z grmovjem in z nekaj smrekami. Tukaj je bil pobit del celjske gospodarske "elite", ne samo v Košnici, kakor govorijo. V Košnici tudi (Rakuš in drugi), tu pa so bili ubiti Weren, Hladin, Sovič, brata Žumer, Šalekar, Franc Cigelsek, drugi Rakuš, Kresnik, Jelen, Dobovičnik, Volgemut, Hoffman in še drugi, ki pa se jih zdaj ne spomnim. Tam, kjer zdaj stojijo poslopja Cinkarne, rdeča stavba-pražarna, velika hala pred nama, Carinarnica, STC (Skladišča transport Celje), tam je bilo veliko strelskih jarkov, ki so jih izkopali Nemci, nekaj pa že jugoslovanska kraljeva vojska, pa "pancer graben", izkopen spomladi leta 1945 vse od Mariborske ceste do stare štorske Stolarne. Ti izkopani jarki so bili polni pobitih žrtev in zelo na tanko zasuti z zemljo. Ni bilo časa, ni bilo prostora, bilo je preveč ljudi za streljanje in preveč trupel. Na oni strani bežigradske graščine proti trnoveljskim Gajem tudi."

Direktor Cinkarne

Po skoraj štiriurnem pogovoru sem Ivana Kamenška zelo utrujene-

ga pripeljal domov. Zahvalil sem se mu, stisnil mi je roko, se nasmehnil in rekel: "Pa vse dobro zapišite!"

Julija 1990, ko je bila ob prvem teharskem križu maša in državna slovesnost, je g. Kamenšek sedel v drugi vrsti, na klopi pred križem. Gledal sem ga, bil je zelo poten in bled. Nenadoma se je zgredil pod klop. Dva sta priskočila, ga dvignila in odpeljala pod roko. Čez dve leti je umrl za rakom. Bil je eden redkih, ki mu je izpovedana resnica lajšala predsmrtno trpljenje.

Zanimivo je bilo, kako je direktor Cinkarne Marjan Prelec dočkal prvega predsednika vlade RS. Njega samega ni bilo na spregled, dal pa je omejiti njegov dostop do križa z na novo posajenimi cipresami in na novo postavljeno visoko taboriščno mrežo, da ne bi ljudje imeli dostopa do grobišč. Te ciprese in taboriščna mreža stojijo še danes, kar zdaj varujejo igrišče za golf.

V času, ko so gradili odlagališče Za travnikom, so delavci z juga, ki so sodelovali, govorili po Celju, da so pri zemeljskih delih naleteli na grobišča in da se je direktor Marjan Prelec vsak dan pripeljal na kontrolo. Njegov mercedes je bil rdeč od piritne brozge, a mu ga ni bilo žal. V časopisu *Nova doba* se je leta 1990 pojavil zapis, da je Marjan Prelec na tem kraju že drugič zakopal svoje mrtve "pripadnike". Šele po nekaj letih sem ugotovil, da so bili mišljeni domobranci, katerim je kot mladoletnik pripadal. Kot predsednik vladne komisije za evidentiranje prikritih grobišč sem hotel svoje vedenje o dogajanju z grobišči v času graditve odlagališča Za travnikom dopolniti s pogovorom s Prelcem. Dabila sva se v posebni sobi hotela Štorman (nekdanji hotel Celeia). Po enournem pogovoru sem ugotovil, da Prelec ni bil iskren in odkrit. G. Prelec mi je obljubil, da bo vprašal še svoje podrejene inženirje, ki so takrat vodili graditev odlagališča. Čez nekaj dni sem ga po telefonu poklical in izvedel, da nobeden od njih ne ve nič o grobiščih. Razumljivo.

Nadaljevanje prihodnjic
Janez Črnej

Želite postati naročnik tednika

DEMOKRACIJA

Pokličite nas na telefon 01/434-54-63